

HET RIJSTERBORGHER-PARK

Ruim honderd jaar geleden besloten burgemeester en wethouders van Deventer tot de aanleg van een wandelpark op de gesloopte vestingwerken. Het park werd aangelegd naar een plan van Leonard A. Springer. Tot dat tijdstip had deze bekende ontwerper uitsluitend opdrachten van particulieren uitgevoerd. Het park in Deventer was voor hem een uitdaging, zijn eerste grote opdracht.

De Nederlandse Dendrologische Vereniging bezocht in 1989 het honderdjarige park en plantte bij deze gelegenheid een bijzondere iep. De iep was een door Springer veel gebruikte boomsoort. Op de "Lijst der benodigde Coniferen, Boomen, Heesters enz." voor de beplanting van het park stonden dertien soorten en cultuurvariëteiten van de iep vermeld. Als gevolg van iepenziekte en ouderdom zijn thans de meeste iepen in het park verdwenen.

Ter herinnering van het honderdjarig bestaan van het park en ter ere van Springer - de eerste voorzitter van de Nederlandse Dendrologische Vereniging - werd de eerste resistente zuilvormige iep 'Columella' geplant. *Ulmus* 'Columella' is een creatie van het voormalige bestuurslid van de N.D.V., ir H.M. Heijbroek, als veredelaar werkzaam op het Rijksinstituut voor onderzoek in de bos- en landschapsbouw "De Dorschkamp" te Wageningen.

Het park is, zoals in die tijd gebruikelijk, aangelegd in de Engelse landschapstijl. Een stroming van "terug naar de natuur", waarbij alles wat recht was taboe werd en waarbij aanvankelijk het ideale pad werd gevonden door het slingerende pad van een dronkaard te volgen.

In de tijd van Springer was deze vormgeving al verfijnd. Springer wordt beschouwd als een van de grootste tuinarchitecten van Nederland uit de periode van 1850 tot 1940. Springer was meer dan alleen vormgever; hij wist als geen ander de eigenschappen van de bomen en planten te gebruiken om zodoende inhoud te geven aan het park. Hij bracht variatie door vorm, kleur en textuur in zijn ontwerpen te laten spreken. Springer gebruikte - gesteund door zijn grote materialenkennis - een omvangrijk sortiment en wist daarmee de belevingswaarde gedurende de seizoenen optimaal in beeld te brengen, of zoals zijn tijdgenoten dat uitdrukten: "In alle jaargetijden moet de aanleg een zo schoon mogelijk geheel vormen".

De wegen in het park dienden alleen om de wandelaar op gemakkelijke en aangename wijze te leiden van het ene mooie punt naar het andere en wel zodanig, dat men al wandelende "eene zo groot mogelijke verscheidenheid van fraaie landschappen aanschouwt".

Bij de samenstelling van een "plan van aanleg", zoals dat toen werd genoemd, "moet men zich het park voorstellen in zijne ontwikkeling gedurende de eerste 40 tot 50 jaren na den aanleg tot het volwassen zijn der beplanting". Hierdoor werd al in de aanleg, de voorwaarde geschapen voor de ontwikkeling van fraaie solitairbomen.

Tegenwoordig spreken we botweg van een beheersplan, maar veelal ontbreekt daarbij het vereiste voorstellingsvermogen over de ontwikkeling van een dergelijk park op langere termijn.

Het is interessant om bestek en voorwaarden voor het leveren van plantmateriaal voor dit openbare park te bestuderen.

Aanbesteding op Maandag den 20 Augustus 1888,
des namiddags om 1 uur op het Raadhuis.

¹⁾ Voorzitter Nederlandse Dendrologische Vereniging.

Art. 1.

De aanbesteding geschiedde in het openbaar in drie percelen:

1e perceel: Groenblijvende coniferen en bladplanten;

2e perceel: Opgaande bomen, gazonbomen en pyramiedheesters;

3e perceel: Dekheesters, boetplantsoen en bloem- en sierstruiken; alles volgens bijgaande lijsten en daarbij vermelde maten, enz.

Het eerste perceel omvatte:

362 Coniferen in 33 soorten en 609 Groenblijvende planten enz. in 37 soorten (betreft vaste planten en klimplanten).

Het tweede perceel omvatte:

260 Gazonboomen in 85 soorten (het totaal aantal boomsoorten komt op 100).

375 Boomen voor vakken in 34 soorten en 155 Pyramiedheesters in 34 soorten.

Het derde perceel omvatte:

10300 Dekheesters ²⁾ enz. in 42 soorten.

5647 Bloem- en Sierstruiken in 115 soorten.

Ailanthus altissima

²⁾ Het begrip dekheesters heeft hier betrekking op, wat wij bosplantsoen zouden noemen, maar tevens op een groot aantal exoten, o.a. *Ailanthus*, *Catalpa*, *Platanus occidentalis* en *Sophora*.

Het totaal aantal soorten en cultuurvariëteiten aan houtige gewassen in het Rijsterborgher-park komt daarmee ten naaste bij op 360 stuks! Merkwaardig, toen ik dertig jaar geleden een telling maakte van de plantlijsten van het Amsterdamse Volewijckerspark, dat voor mij het mooiste park in de hoofdstad was en dat helaas moest sneuvelen voor de aanleg van de IJ-tunnel, kwam ik op exact 365 stuks. Vaak heb ik tegen de tuinlieden gezegd: "In dat park staat voor iedere dag van het jaar een andere soort". Is dat toeval, of zouden de architecten van weleer inderdaad met die gedachte hebben gespeeld?

De in de bovengenoemde lijst vermelde maten zijn om er jaloers op te worden. Zo worden verschillende coniferen gevraagd in de maat 0.75 en 1.50 m; *Pseudotsuga menziesii* (*P. douglasii*) en *Picea abies* (*P. excelsa*) 1.50-1.75 m en een tiental zelfs in de maat 4.50 m.

Bij de groenblijvende planten wordt *Hedera helix* gevraagd in 1.25-1.50 m. De maten voor de bomen variëren van 0.15 tot 0.20 m stamomvang.

De maten van de piramiden gaan van 1.25-1.50 m voor *Magnolia*; 2.00 m voor *Malus* en 2.00-2.50 m voor *Crataegus* tot 3.00 m voor *Acer* en *Sorbus*. Voor dekheesters werd minstens 3.00 m hoogte verlangd, tenzij de maat afzonderlijk werd aangegeven, zoals bij *Alnus* en *Betula* met als laagste hoogtemaat 1.50 m.

Art. 2

Enige kwaliteitseisen vermeld in Art. 2 van het bestek zijn:

"Alle coniferen, boomen, heesters enz. moeten zijn levend, gezond, recht, zonder gebreken, goed gevormd en vertakt, zoomede goed gezuiverd en schoon gemaakt. Zij moeten ruim gerooid en van goede ruige voeten voorzien zijn, terwijl de groenblijvende bladplanten op kluit gekweekt en deze in gaas genaaid moeten zijn. Planten enz., met losse aangevulde kluiten worden niet aangenomen".

Dit is een tekst die ook vandaag niet zou misstaan. In plaats van voeten spreken wij thans van wortelgestel als het om jonge bomen gaat en bij wat vroeger met ruige voeten werd geplant, worden tegenwoordig bomen bedoeld met een goed vertakt wortelgestel.

Art. 3, 4 en 6

Springer zou de principes van de N.D.V. verloochenen, als er niet extra aandacht aan de naamgeving van de planten was besteed. In Art. 3 staat: "Elke boom, heester, conifeer enz. moet voorzien zijn van een etiket met duidelijk leesbaar geschreven naam in de Latijnse taal". Dat hier echt een stok achter de deur nodig was, blijkt uit de strafmaatregel in Art. 4. Dit luidt: "Wanneer in de loop van het jaar 1889 mocht blijken, dat boomen, heesters enz. niet beantwoorden aan de gevraagde soort of verscheidenheid, waarvan de naam op het etiket staat, dat zij dragen, worden deze boomen enz. als niet geleverd beschouwd, en zal daarvoor bij afrekening de waarde gekort worden, volgens het in Art. 6 van dit bestek vastgestelde tarief" (o.a. Gazonboomen f2.50 en Coniferen f1.50 per stuk, hetgeen in die tijd een hoog bedrag was). Voorts luidde Art. 6: "Zij blijven niettemin het eigendom der gemeente".

In het fraaie Rijsterborgher-park zijn duidelijk tekenen van slijtage en sporen van veroudering te zien; mag het ook voor een honderdjarige? Aangezien hier sprake is van een monument, is het zaak het nog aanwezige sortiment nauwkeurig te vergelijken met het sortiment dat thans in cultuur is, zodat met enige aanvulling ook in de toekomst de gewenste variatie blijft behouden.

Bij het planten van *Ulmus* 'Columella' is namens de N.D.V. tegen de wethouder van Deventer gezegd:

"Wij hopen van ganser harte, dat deze unieke boom in uw unieke park mag uitgroeien tot een fraai monument, dat hier, als een uitroep teken de Deventenaren er aan mag herinneren, dat ze een monumentaal park bezitten dat dient te worden gekoesterd om het voor ons nageslacht te kunnen behouden!".

Stand van zaken in 1991

Jammer genoeg ziet het Rijsterborgher-park er tegenwoordig nogal verwaarloosd uit. De padranden zijn versleten en de gazons stuk gespeeld. In stille hoekjes bloeit nog wel steeds de stinsenflora en het oude bomenbestand is het domein van de bonte specht geworden. Toch is het park alleszins de moeite van een bezoek waard. Men ervaart er nog steeds de hand van de meester in de wijze van planten en de combinatie van de soorten.

Enige jaren geleden is er - met het oog op een renovatie van het park - een opname gemaakt van het huidige bomenbestand. Hieruit blijkt dat het aantal soorten en cultuurvariëteiten in die honderd jaar is afgenomen van 360 naar circa 70. Bij een verkenning werd er waargenomen, dat *Corylus colurna* was vermeld als *C. avellana* en bij *Acer* en *Quercus* was veelal alleen de geslachtsnaam aangegeven, zodat het werkelijke aantal soorten en cultivars ongetwijfeld hoger is.

In het park staan diverse interessante bomen, als bijvoorbeeld *Quercus petraea* 'Mespilifolia', wellicht een van de best groeiende eiken. Met een stamomtrek van circa 3.50 m zou dit exemplaar ook in de Monumentale Bomenlijst niet misstaan. De tot nu toe bekende dikste boom ("kampioen"?) van de cultivar 'Mespilifolia' uit Groningen heeft een omvang van 2.75 m. Aan de waterkant staat een andere zeldzame eik, een oude scheef gegroeide *Quercus acutissima*, met een omtrek van ongeveer 2 m.

Ook de boomhazelaars mogen er zijn; de dikste heeft een omtrek van circa 3 m, is meer dan 20 m hoog en een van de takken is ongeveer 15 m lang. Deze bomensoort hoort dus ook thuis in het rijtje van de "kampioenen". W.J. Hendriks schreef indertijd over de boomhazelaar: "Daar hij zeer langzaam groeit en een gedrongen boom vormt, wordt deze soort ook wel voor straatbeplanting gebezigd, vooral daar waar men in verband met de bebouwing, geen krachtig groeiende bomen wenst. Voor kleine tuinen en parken is het een zeer mooie solitaire boom, vooral indien men exemplaren plant, waarvan de stam niet is opgesneden."

Voor kleine tuinen is de boomhazelaar vanwege de grootte op den lange duur dus niet de aangewezen boom. Als straatboom op een droge standplaats doet *Corylus colurna* het goed, al is niet iedereen gelukkig met de fraaie grote vruchten.

Er staan in het park ook indrukwekkende oude beuken en esdoorns, waaronder *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii', genoemd naar Leopold I van België, maar het is mogelijk niet de echte 'Leopoldii'. Springer heeft namelijk *Acer Pseudo Plat fol. arg. var.* (zoals hij schreef) geplant en wellicht werd hiermee 'Variegatum' (syn. *A. ps. albo-variegatum*) bedoeld, eveneens een oude bontbladige cultuurvorm. Het verschil tussen 'Leopoldii' en 'Variegatum' is in de zomer niet erg groot. In het voorjaar zou nog eens zorgvuldig naar deze boom moeten worden gekeken, om uit te maken, of het de ene of de andere cultivar is.

Iets identieks doet zich voor bij linden - waarvan er enige bijzondere exemplaren staan - onder andere een heel fraaie Zilverlinde, maar het is volstrekt geen *Tilia tomentosa* en evenmin *T. 'Petiolaris'*. Daarom werd opnieuw de oude lijst geraadpleegd waarop onder andere *Tilia dasystyla* is vermeld, hetgeen in de praktijk vrijwel steeds *T. × euchlora* is, maar dat is deze boom evenmin. *T. × euchlora* staat elders in het park. Het is mogelijk dat de naam van de vreemde linde *Tilia caucasica* is. Deze soort - een grove *T. platyphyllos* - komt sporadisch voor. Het is een grote boom met afstaande, maar niet hangende takken. Daarom zijn er ook hier twijfels gerezen. Het is ook mogelijk dat het een Zilverlinde van Amerikaanse of Aziatische origine is of misschien is het wel een hybride met *T. tomentosa* en bij verder zoeken in de literatuur kan men lezen: "Van de Zilverlinde zijn zeer veel soorten en vormen bekend; Wagner beschrijft 32 variëteiten en 16 bastaarden, welke meestal spontaan voorkomen, maar zelden worden gekweekt. In Nederland komt op de bedrijven gemengd met de soort nogal eens de var. *columnoides* voor". Het blijkt dus niet zo eenvoudig om oude monumentale lindebomen van de juiste naam te voorzien.

Een bezoek brengen aan het Rijsterborgher-park is alleszins de moeite waard. Er staan ook essen en nog andere esdoorns. Als men er de tijd voor neemt, kan men er ongetwijfeld een aantal fraaie oude bomen waarnemen. Interessant is ook de *Taxodium distichum* (Moerascipres) met kleine kniewortels; de *Ailanthus altissima* (Hemelboom) - zie foto blz. 63 - met een stamomtrek van 3 m en de in de zomer bloeiende *Sophora japonica* (Honingboom).

De zeldzame *Juglans regia* 'Laciniata' is er niet meer, maar op die plaats staat nu het in Nederland eerst geplante exemplaar van *Ulmus* 'Columella', resistent tegen iepenziekte, om in de toekomst als een uitroep teken de Deventenaren erop te wijzen dat zij een bijzonder park bezitten.

Het is geenszins de bedoeling kritiek te leveren op het vele werk, dat bij inventarisatie en registratie van monumentale bomen door de Bomenstichting is en wordt verzet. Integendeel zelfs; de leden van de N.D.V. kunnen er ook krachtig toe bijdragen, dat er nog meer bijzondere en waardevolle bomen in het register van de Bomenstichting worden vermeld.